

figyelés, az önértelmezés aktusa sok szövegben megjelenik: „Ilyen mondatokat formázok egy alak-
talan / tömbből, tolmácsolok magamnak, / ahogy a
szék mellett állok, elképzelem, / nagyjából a lámpa
szemszögéből, / ahogy a szék mellett állok” (*Kó-
kus*). A másik elvész sok szövegből, de hiánya
mégis folyamatosan jelen van. Úgy tűnik, hogy egy
szakítás feldolgozása, a veszteség számbavétele is
ez a kötet. Ezzel egy időben pedig a szubjektum kí-
sérlete önmaga újradefiniálására, az újrakezdes
előtti pillanatok lenyomata és az ebből eredő bi-
zonytalanság megragadása: „Nem tudom, merre
induljak tovább, / nem találok a saját dimenziómat,
/ mintha a betonon egymásra festett foci- és / ko-
sár- és kézilabdapálya vonalai közt / nem tudnék
rájönni a szabályokra” (*Másik*). Ugyanez másképp:
„Egy végtelen gondolatjel jön mellettem, / ennyi időt
kérek, amíg kitalálok, hosszú távon / mit lehetne
kezdeni velem vagy egy magamfajttal” (*LD50*). Eb-
ben az újratervezésben segíthetnek listák (*Teendő*),
az emlékek számbavétele (*Lassú; Töltés; Tórusz*)

vagy a radikális gesztus: minden eddigi élmény, tu-
dás, emlék és tapasztalat áthúzása, érvényteleníté-
se: „Új viszonyítási pontokat találtam a dolgok defi-
nicioíhoz, / ezért akármit is mondtam eddig, most
visszavonom. / Egyetlen vízszintes vonallal húzok
át mindent” (*LD50*).

Ez a gyökeres váltás (az eddigiek eltörlése) a
kötetben tartalmilag talán, formailag és felépíté-
sében, eljárásaiban kevésbé érzékelhető. Dékány
Dávid az előző kötetrel egy könnyen felismerhető,
az élőszóhoz közeli, de sokszor mehökkentő ké-
pekkel operáló versbeszédet épített ki, innen je-
lentős elmozdulás az új könyvben sem történik.
Talán csak a nézőpontot illetően látható egy kis
változás: mintha egy nyugodtabb, szemlélődőbb,
„érettebb” pillantás venné szemügyre a körülötte
lévő világot, és a korábbinál belenyugvóbban, ke-
vésbé nyersen konstatálná annak bizonytalansá-
gát. Nem fordulat, hanem egy ígéretes indulás má-
sodik kötete a *Dolgok C-hez*, az út innen még min-
dig sokfelé ágazhat.

BAÁN TIBOR

Tornai Szabolcs: „Hol a bóbitád?”

Gondolat, 2018

BAÁN TIBOR (1946) Budapest

A téma: a transzcendencia jószerével egyike azok-
nak a fehér foltoknak, amelyről az eltelt évtizedek-
ben viszonylag kevés szó esett az irodalomban. Ha-
bár, persze, transzcendencia nélkül aligha képzel-
hető el irodalom. Már csak azért sem, mert a transz-
cendencia az ember létezési módja, amelyben a
tényszerűen megismerhető valóság a kimondatlan,
az egyre újabb rejtélyeket jelentő univerzumban
helyezkedik el. Tornai Szabolcs úttörő jellegű köny-
vében – alcíme szerint: *A transzcendencia képze-
teli modern magyar költészetben* – az irodalomra, jele-
sül a modern magyar költészetre koncentrál, a köl-
tői életművekben (József Attilától Pilinszkyig, Weöres
Sándortól Tornai Józsefig) megnyilvánuló transz-
cendenciaváltozatokat értelmezi, de előtte – logiku-
san – a fogalom értelmezésének irodalmába is be-
vezeti olvasóját.

A számos (nyelvi, filozófiai, vallási) szempont
mellett különösen hangsúlyos a transzperszonális
pszichológiából ismert Stanislav Grof állásfoglalá-
sa a témában, aki arról ír, hogy „a nyugati technikai
civilizáció materialista szemlélete által kiváltott,

egyre súlyosbodó globális válságot tekintetbe véve
nyilvánvalóvá vált, hogy hatalmas árat kell fizet-
nünk a spiritualitás megtagadásért”. Arról van
ugyanis szó, hogy „a spiritualitást olyan perinatális
(születési) és transzperszonális élmények ösztön-
zik és tartják fenn, amelyek az emberi elme legmé-
lyebb rétegeiből származnak. [...] A spirituális só-
várgás alapvetőbbnek és erőteljesebbnek tűnik,
mint a szexuális készletelés, és ha nem lel kielégü-
lésre, súlyos pszichés zavarokat okozhat.” Tornai
Szabolcs ezt a gondolatot Karl Jaspers *Általános
pszichopatológia* című könyvére utalva így összegzi:
„Az ember véges lény végtelen lehetőségekkel.
A végtelenbe állított véges létező. Tisztában lévén
végességével az ember arra törekszik, hogy *átör-
jön mindenben, ami véges.*”

A spiritualitás fogalomrendszere természete-
sen a nyelven keresztül történik. Maga a nyelv mint
építmény, reflexió a világra, alapvetően tartalmazza
a végességet meghaladó emberi sóvárgást a végte-
lenségre. Mindez kiolvasható a tanulmánykötet
A transzcendencia szimbólumai című fejezetének

megállapításaiból, amely René Guénonra hivatkozva állapítja meg, hogy „a szimbólumok a transzcendencia legősibb és legalapvetőbb kifejeződései”, vagyis „a metafizika természetes nyelvét jelentik.” A szimbólum, a kép, a képben megvalósuló „felfelé tekintés”, dimenzióváltás, egyáltalán a mítosz mint világmagyarázat a nyelvi logikában, az irodalomban mint „egységélmény” jelenik meg. Fontos ez a kijelentés, hiszen a nehezen definiálható spiritualitást a szerző ezzel a gesztussal hozza közel az olvasóhoz, aki világélményként és világérzelemként ismer rá. Ez már a költészet terrénuma mint „a legmélyebb tudat- és valóság tartalmak kifejeződése”.

A szerző, miközben egyre közelebb lép a költészet élő és lélegző valóságához, még tesz egy kikerülhetetlen kitérőt (*A transzcendencia, a művészet és a társadalom*). Ezúttal két fogalmat értelmez. Arról értekezik ugyanis, hogy a „művészet két fő funkciót tölt vagy legalábbis tölthet be az ember életében, egy horizontálisat és egy vertikálisat”. Jung az egyik vagy másik oldal túlzásaival kapcsolatban írja: „túl sok állati eltorzítja a kultúr-embert, túl sok kultúra beteg állatokat eredményez”. A szellemes idézet logikusan vezet el Nietzsche megállapításához: „A művészet azért van, hogy ne pusztuljunk bele az igazságba.” A mérleg másik serpenyőjébe Tornai Szabolcs Hamvas Béla megállapítását helyezi: „*Valami csak akkor éri el létének teljességét, amikor önmagán túlemelkedik. Maradék-talanul csak akkor az, ami, ha teljesen önmaga. Ez a transzcendencia.*”

A transzcendencia a költészetben mindezek után már értelmezhető. Tornai Szabolcs vázlatosan ismertetett fogalomrendszere már lehetőséget kínál *A transzcendencia és a modern magyar költészet* című fejezetben a konkrét elemzésre. Elsőként Komjáthy Jenőre irányul a figyelem. Joggal. Habár életműve a maga idejében s még napjainkban sincs a helyén, de tagadhatatlan, hogy fontos viszonyítási pont. „Versei arról tanúskodnak, hogy számára a keresztény és a szúfi *unio mystica* vagy az upanisadok *átman-brahman* azonossága teljesen magától értetődő tapasztalat volt.” Komjáthy Jenő átszellemült, a kételyt szinte alig ismerő versbeszédéhez viszonyítva József Attila egyre inkább az emberi léthelyzet drámai mélységéből szólítja meg Istent. Addig azonban sajátos utat jár be. A *Nem én kiáltok*, az *Eszmélet*, az *Alkalmi vers a szocializmus állásáról* fokozatosan vezet el a *Bukj föl az árból* vallomásához. Mindegyik vers a mikrokozmosztól a makrokozmoszig ívelő pillantás, egy újfajta kozmikus tér-idő-

szemlélet kinyilvánítása. Ebben a kozmikus pillantásban természetesen az emberi helyzet felmérése, a kicsi és a nagy közötti függvényrendszer érzékelése történik. Többek közt a relativitás költői sejtelme, ami majd Weöres lírájában válik hangsúlyossá, annak megvallása, hogy az ember függő lény, része a világműködésnek. A kicsi nagy, a nagy kicsi, „az eldobott kőből szegletkő lesz”. Tornai Szabolcs Pascalt („Az ember gondolkodó nádszál”), illetve William Blake „négy sorosát” („Láss világnak egy homokszemet...”) idézve mutat rá József Attila gondolatrendszerének világirodalmi összefüggéseire. A sokszorosan idézett „Légy egy fűszálon a pici él / S nagyobb leszel a világ tengelyénél” (*Nem én kiáltok*) vagy „A mindenséggel mérd magad!” (*Ars poetica*) az ember méltóságára, az ember kozmikus küldetésére helyezi a hangsúlyt. Mindebben a jövő mint a szabadság birodalma tárul ki. József Attila (a

költőmédiüm) következetesen optimista, mikor az általános ember nevében szólal meg. A végességről, az elmúlásról viszont szinte mindig saját sorsával kapcsolatban (*Reménytelenül*) ejt szót. Istenképe az állítástól a tagadásig, a tagadva állításig (és fordítva) pontos képet ad a modern ember meghasonlottságáról, amelyben a Semmi ellenében Isten az egyetlen kapaszkodó. Ez a vagy-vagy helyzet igazi választási kényszer,

ahol a tagadás újra meg újra előhívja az állítást, hiszen „Csak ami nincs, annak van bokra, / csak ami lesz, az a virág, / ami van, széthull darabokra” (*Eszmélet*).

József Attila transzcendenciaélménye (mint erre Beney Zsuzsa egykori tanulmánya is utalt), különös tekintettel a háló-motívumra, nincs messze Pilinszky János ambivalens istenképétől. Lírája (evangéliumi esztétikája) mégis eljut a hithez. Bipoláris szóválasztásaiban a nem igenbe fordul. Vállalja az ember egzisztenciális helyzetéből következő meghasonlást mint távolságot Isten és ember közt, amit csak az isteni kegyelem képes legyőzni.

Másfajta istenképet és transzcendenciaélményt jelent Weöres Sándor költészete, aki egy könnyű mozdulattal ítéli el az istenből fabábut gyártó, kérincselő nyugati vallásosságot. Isten ugyanis túl van az emberi szótár lehetőségein. Weöres Keletet és Nyugatot összegző verseiben a mérettelen és mindenütt, mindenki-ben jelen lévő Isten („Minden Isten”) néha kitakarózik a felhők közül, megnyilvánul ezer és ezer módon. Leginkább akkor, mikor a felfokozott éntudat és vele a gőg leépül, s mögötte megjelenik a teremtésbe feledkező önátadás. A könyv

különösen izgalmas elemzései Weöres *Bóbitájának* verseit idézik. Igazi bravúr annak felmutatása, hogy a gyerekversekben Weöres az isteni létműködés titkait mondta ki.

A kötetzáró elemzések Tornai József költészetére fókuszálnak. Lírája az eltelt évtizedek során egyre inkább univerzális jellegűvé vált. Habár szenvedélyes kutató ösztöne évezredek kultúráját lámpázta át, mégsem mondható, hogy megállapodott volna. Ebben a fausti, mindent megérteni akaró teljességvágyban a transzcendencia a törzsi költészetben gyökerező mágikus hitből növesztette magát világénné, aki – mutat rá Tornai Szabolcs – a „telített ürességet, másrészt az ember rögzíthetetlen, meghatározhatatlan voltát” ábrázolja. Költészete

csupa tűz és szenvedélyesség. Ez a tűz-elem végső lényegében – mint szexuális energia – az evolúció szakrális titka, Tornai József költészetének megkülönböztető jegye. A törzsi költészet nyers és szókimondó, evilágot és túlvilágot összekötő transzcendens mágiája a fogalom kitágítását igényli. Annak költői tudatosítását, hogy a világ duális jellegű. A pozitív és negatív energia (jin–jang, proton–neutron stb.) tartja egyensúlyban a teremtést.

Összefoglalásként csak egyetlen mondat: Tornai Szabolcs könyve merész meglátásainak és tudósi alaposságának köszönhetően új szint és új lehetőséget kínál a tárgyalt költői életművek komplex valóság tartalmának mélyebb megismeréséhez és megértéséhez.

SZÁSZ LÁSZLÓ

Nagy Miklós Kund: *Felemás*

Lector, 2018

„Ami igazán zavar a színház világában, az a kiszolgáltatottság. Mindez megváltozik, ha a magad ura lehetsz. Hunyadi László azt mondta nekem, hogy ez [az egyéni előadást, a pódiumműsort] pótcselekvés. De ő nem próbálta ezt. Illyés Kinga indított el” – fakad ki a háromfonatú vallomás Kilyén Ilka színésznőből: az alkalmi mellőzöttség, a megszenvedett siker és a pótolhatatlan művésztársra utaló emlékezés hangfekvése. Az effajta többszólamúság egyik ismérve Nagy Miklós Kund interjúinak (ahogy ő nevezi, „beszélgetéseinek”), s érdekemként kell ezt följegyeznünk egy olyan időszakban, amikor akármely publicista *nagy sikerű riportnyelvet* jelentet meg minden tíz-tizenöt, hivatalos személlyel folytatott *szenzációs nyilatkozat* után. Az írásoknak élősztét idéző hangulatuk van, és kötetbeli megjelenésre azzal nyernek jogot, hogy bennük eleven személyiségek (szám szerint huszonhét), az egyes személyiségek történeteiből, gondoljaiból, sorsvonalából pedig egy korszak képei elevenednek meg. Az olvasóban (jelesül bennem) ugyancsak emléket indít el Illyés Kinga neve: nyolcvanas évekbeli túlélésünk egyik titka, Marosvásárhelyen. Hány magyartanárt dicsékedhet azzal, hogy szinte heti rendszerességgel európai rangú előadóművésszel szemléltethette diákjainak irodalmunk jeleseit? Az erdélyi magyar kultúra maradék intézményeinek felszámolása az értékek közvetítésének egyedülálló, különös útjait teremtette meg, mint például az, amit a képzettársítás bennem is

felszínre hoz: rangos művészek (akik a világ más részein kőgazdag sztárok lettek volna), mivel nem kaptak színpadi feladatot, iskolákba lopakodva csempeszték át a valódi művészetet a cenzúra és a diktatúra vázmárain. Ezt a szellemiséget adta tovább Illyés Kinga, s láthatóan mentette át a 21. századba is a rá emlékező színésznő.

És ez tekinthető Nagy Miklós Kund *Felemás* című kötete meghatározó modalitásának, többletként más, hasonló jellegű szövegválogatásokhoz képest: majd mindegyik „szereplő” életútja a kommunista diktatúrából indulva ível át a kilencvenes évekkel kezdődő ellentmondásos jelen felé, és az ebből adódó dilemmák jól felismerhetők, végső hatásként összeadódnak. „Ízig-vérig marosvásárhelyi könyv” – mondja a szerző; és eltéveszthetetlenül, jellemzően európai és magyar – teszem mindjárt hozzá. A magyar kultúra nagy múltú, sajátos (olykor méltatlan jelzőként provinciának minősített) régiójából szól az „egyetemes magyar” kultúrához. Valamikor a nyolcvanas évek közepe felé haladva kezdtük, próbáltuk összeszámolni, hány (a tudomány, technika, művészet különböző területein) tehetséges ember távozott el Marosvásárhelyről, s felmérni: csupán akik külföldön bizonyítottak, ha mindannyian megkapják a lehetőséget képességeik legjobb kamatoztatására, micsoda hasznot, nemzetközi szinten mérhető gazdasági-szociális-szellemi

